پەیمانی لۆزان و سێور لە نووسینی د. سادق شەرەفکەندی

وەرگیراو لە کتێبی کورتە مێژووی بزووتنەوە نەتەوایەتییەکانی کورد

وەرگێڕ بۆ کوردی: تەها عەتیقی

پەیمانی سێور 1920ی زایینی

بەر لەوەی باسی بڕیارەکانی کۆنفرانسی شەڕی یەکەمی جیهانی لە بارەی کوردستان دا و ئاکامی ئەم بڕیارانە بکەین، باسکردنی پێشینەیەکی کورت بە پێویست دەزانین!

لە تەواوی ماوەی شەڕدا، وتوویژ و کەینوبەین لە نێوان دەسەڵاتدارە ئیستعمارییەکان بە مەبەستی دابەشکردنی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و خاکی عوسمانی لە ئارادا بوو. هەروەک پێشتر باسکرا لە بەهاری ساڵی 1916دا، لە نێوان ئینگلستان و فەڕانسە بڕیارنامەیەک لە مەڕ دابەشکردنی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست مۆرکرا کە بە پەیمانی «سایکس پیکۆ» ناسراوە. بە گوێرەی ئەم پەیمانە ناوچەکانی جنوبی و ناوەندی »بین النهرین» عێراقی ئەمڕۆ تا ژورووی بەغدا و سولەیمانی دەدرا بە ئینگلستان. بەشێکی زۆری سوریا و لوبنانی ئێستا و خوارووی تورکیا (ناوچەی مووسڵ) وەبەر فەڕانسە دەکەوت. رووسیای تێزارییش دەستبەجێ داوای بەشی خۆی کرد. لە ئەنجامدا ناوچەکانی دەورووبەری گۆلی «وان» لەگەڵ بەشەکانی دیکەی ژورووی کوردستان و ئەرمەنستان بۆ رووسیا تەرخان کران. ئینگلستان کە لە ماوەی شەڕدا زانیارییەکی زۆری لە بارەی کانگای ژێر زەوییەکانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاستی عەرەبی دا وەچنگ هێنابوو، بۆی دەرکەوتبوو کە کوردستانی خواروو بە تایبەتی لە باری نەوتەوە دەوڵەمەندە، چوار رۆژ پاش مۆر کردنی پەیماننامەی کۆتایی پێهێنانی شەڕ لەگەڵ عوسمانی (1918)، یەک لایەنە ناوچەی «مووسڵ»ی داگیر کرد کە وەبەر فەڕانسە کەوتبوو. ئەم کارە کێشەیەکی زۆری بە دواوە بوو، بوو بە هۆی رەخنە و بێزاریی فەڕانسە. بەڵام ئینگلستان کە دژ کردەوەی فەڕانسەی چاوەڕوان دەکرد، بۆ ململانێ کەوتە بیری راکێشانی سەرنجی کوردەکان و دانی بەڵێنی سەربەخۆیی یان خودموختاری بە کوردەکان، بە یەکێک لە رێگاکانی دەست هەڵگرتنی فەڕانسە لە داواکردنی ناوچەی مووسڵ دادەنا. چوونی «سێر پێرسسی کاکس «کە پاشان بوو بە کۆمێسێری بەرزی بریتانیا لە عێراق بۆ خوارووی فەڕانسە لە پوشپەری ساڵی 1918دا، وتوویژ لەگەڵ ژەنێراڵ شەرِیف پاشا کە دوو ساڵ پاشان بوو بە سەرۆکی کۆڕی نوێنەرایەتیی کوردەکان لە کۆنفرانسی ئاشتیی پاریس لە بارەی پێکهێنانی کوردستانێکی سەربەخۆ یان خودموختاردا نموونەیەکن لەم سیاسەتە. لە لایەکی دیکەوە، پاش شۆڕشی مەزنی سوسیالیستیی ئۆکتۆبر لە ساڵی 1917، یەکیەتیی سۆڤیەتی کە جێی رووسیای تێزاریی گرتبووە، لە تەواوی فراوانخوازییەکانی موستەعمەراتی و داوا ئەرزییەکانی لە وڵاتەکانی دراوسێ وازی هێنا. لە ئاکام دا ئەم ناوچەیە کە بڕیار وابوو بەشی رووسیای تێزاری بێ، تەماحی تێکرا. بە تایبەتی ئەمریکاییەکان بە راستی خەریک بوون بیکەنە هی خۆیان. بۆ ئەم مەبەستە پێشنیاریان کردبوو: حکوومەتێکی ئەرمەنی لە بەسێکی زۆری ئیمپەراتوریی عوسمانی دا کە بڕیار وابوو بدرێ بە رووسیا دابمەزرێ .سەرەڕای ئەوە حکوومەتێکی «کورد»یش دابمەزرێ کە بە پێی نەقشەو پلانی ئەو کاتی ئەمریکا نیزیک بە چواریەکی سەرجەم خاکی کوردستانی دەگرتەوە. ئەم سێ حکوومەتەش دیارە دەبوو لە ژێر چاودێریی ئەمریکادا بوایەن.

له هەلومەرجێکی ئەوتۆدا کۆنفرانسی ئاشتی له »سێور» هەڵکەوتوو له دەوروبەری پاریس پێک هات. لەم کۆنفرانسەدا کۆڕێکی نوێنەرایەتیی کوردیش به سەرۆکایەتی ژەنێراڵ شەریف پاشا (کۆنه ژەنێراڵی عوسمانی و باڵیۆزی پێشووی ئەم ئیمپەراتوورییه له سوید) وەک چاوەدێر له وتووێژەکانی پێوەندیدار به کوردستان و ئەرمەنستان دا بەشدار بوو .وتووێژەکانی کۆنفرانسی ئاشتیی پاریس بوو به هۆی مۆر کردنی پەیمانێک له 10ی مانگی ئووتی 1920 (20ی خەرمانانی 1299ی هەتاوی) له 433 خاڵدا .دەقی ئەم بڕیارەی لەمەڕ کوردستان له بەشی سێهەمی پەیمانەکەدا هاتووه بەم جۆرەیه:

ماددەی 62: کۆمیسیۆنێک له نوێنەرانی بریتانیا، فەڕانسەو ئیتالیا له قوستەنتەنیه جێگیر دەبێ و له ماوەی شەش مانگ پاش بەڕێوەچوونی ئەم پەیمانه خودموختاریی ناوچەیی دەدا به ناوچەیەک که زۆربەی دانیشتوانی کوردن و لەو چواچێوەیەدا هەڵکەوتوون: رۆژهەڵاتی فورات، جنوبی سنوورەکانی خوارووی ئەرمەنستان بەم شێوەیەی که پاشان دیاری دەکرێ. هەروەها بەشێک له خاکی تورکیا هەڵکەوتوو له ژورووی سنووره هاوبەشەکانی ئەم وڵاته لەگەڵ بەین نەهرێن و سوریا به لەبەر چاوگرتنی ماددەی (27) بەشی دووهەم (خاڵی 2و3). هەرکات کۆمیسیۆن لەمەڕ کێشەیەک دا ساخ نەبۆوه، کێشەکه لەلایەن ئەندامانی کۆمیسیۆن دەدرێتەوه به دەولەتەکانی خۆیان. گەڵاڵەی ئەم خودموختارییه دەبێ مافی ئاشورییەکان، کەلدانییەکان و باقی کەمایەتییه رەگەزی و مەزهەبییەکانی نیشتەجێ لەو ناوچەیەدا به تەواوی دەستەبەر بکا .کۆمیسیۆنێک که له نوێنەرانی ئینگلستان، فەڕانسه، ئیتالیا، ئێران و کوردەکان پێک دێ سەر لەم ناوچه دەدا ئەگەر پێویست بوو له بارەی پێداهاتنەوەو ساغکردنەوەی سنورەکانی تورکیا که به گوێرەی ئەم پەیمانه لەگەڵ سنوورەکانی ئێران هاوبەشه، بڕیار بدا.

ماددەی 63: حکوومەتی عوسمانی له سەریەتی که بڕیارەکانی هەرکام لەم کۆمیسیۆنانەی که له ماددەی 62دا پێشبینی کراون له ماوەی 3 مانگ پاش وەرگرتنیان قبووڵ و جێبەجێیان بکا.

ماددەی 64: له ماوەی ساڵێک پاش جێبەجێ کردنی ئەم پەیمانه، بێتوو کوردەکانی دانیشتووی ئەم ناوچانه که ماددەی 64 دەیانگرێتەوه بچنه ئەنجومەنی کۆمەڵی نەتەوەکان و بیسەلمێنن که زۆربەی دانیشتوانی ئەم ناوچانه حەزیان له سەربەخۆیی له تورکیایه و دەیانەوێ جیا ببنەوه و ئەنجومەنیش بۆی دەربکەوێ که ئەم خەڵکه شیاوی سەربەخۆیین، به تورکیا دەسپێرێ که سەربەخۆیی بدا به کوردەکان. تورکیا لەسەریەتی که لەو کاتدا هەڵوێستی خۆی لەگەڵ ئەم راسپێرییه رێک بخاو له هەموو مافی خۆی لەم ناوچانه دا دەست هەڵبگری. چۆنیەتیی ئەم دەستهەڵگرتنه له وتووێژه تایبەتییەکانیدا که له نێوان هاوپەیمانه سەرەکییەکانی و تورکیادا پێک دێ، دیاری دەکرێ.

گەر ئەم «دەستهەڵگرتنە»ی باسکرا لەلایەن تورکیاوه ئەنجام بدرێ و کوردەکانی دانیشتووی بەشێک له کوردستان که ئێستا له ناوچەی مووسڵ هەڵکەوتووه به پێی ویستی خۆیان بیانەوێ رەگەڵ حکوومەتی سەربەخۆی کورد بکەون هیچ کام له هاوپەیمانه سەرەکییەکان لەم بارەوه مافی رەخنه و ئێعترازیان نییه.

باس کردنی چەند مەسەله له بارەی ئەم پەیمانەدا به پێویست دەزانرێ: له سەرەتادا پێویسته بزانرێ که به گوێرەی ماددەی 64، چارەنووسی ویلایەتی کوردنشینی مووسڵ، به شێوەی سروشتی و کتوپڕ به چارەنووسی بەشەکانی دیکەی کوردستان گرێ نەدراوه. ئەم ویلایەته نەوتەڵانییه تەنها کاتێک دەکرا وەسەر کوردستان بخرێ که:

یەکەم – ئەم کوردستانە سەربەخۆیە پێک هاتبایە.

دووهەم – دانیشتوانی ویلایەتی مووسڵ نیشان بدەن کە حەزیان لە پێوەلکانە .

لەلایەکی دیکەوە پێکهاتنی کوردستانی سەربەخۆش بە مەرج و شەرت گرێ دراوە:

یەکەم – خەڵکی کوردستان دەبێ سەر لە ئەنجومەنی کۆمەڵی نەتەوەکان بدەن و بیسەلمێنن کە زۆربەیان سەربەخۆیی‌یان گەرەکە.

دووهەم: ویست و دەنگی زۆربەی خەڵکیش بەس نییە و ئەنجومەنی کۆمەڵی نەتەوەکان پێویستە ئەوان بە شیاوی وەرگرتنی سەربەخۆیی بزانێ. ئەگینا دەبێ داوا لە ئینگلستان بکا کە بە لوتف و کەرەمی خۆی کوردەکان بخاتە ژێر سەربەستیی خۆیەوە!

خاڵێکی دیکە لە مەڕ سنوورەکانی ئەم «کوردستان»ـەی کە دەبووایە پێک بێ: بە پێی نێوەرۆکی پەیمانەکە، ئەم کوردستانە بەشێکی بەرینی لە ناوچە کوردنشینەکانی وەک «ئاد یامان» و »مەڵاتیە«و ... کە لە رۆژئاوای چۆمی فورات هەڵکەوتوون نەدەگرتەوە، لە بەر ئەوەی ئەم ناوچانە بەشێک لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی فەرانسە بوون. سەرەڕای ئەوە بە گوێرەی ماددەی 27ی بەشی دووهەمی پەیمان (خاڵەکانی 3،2) جگە لە ناوچەکانی «کورد داغ» و دەشتەکانی «جزیرێ» کە ئێستاش بەشێک لە خاکی سوورییان، هەروەها شارەکانی «ئورفە«، «ماردین»، «نەسیبین» و «جزیری ئیبنی عومەر»یش لە قەڵەم درابوون کە کەوتبوونە ژێر دەسەڵاتی فەرانسە. ئەم دوو بەشەی لە خاکی کوردستان کە دەبووایە بە شێوەی راستەوخۆ یان ناراستەوخۆ بدرێن بە فەرانسە نیزیکەی سێ یەکی خاکی کوردستانی عوسمانی دەگرتەوە.

بەڵام لە بارەی «سنوورەکانی خوارووی ئەرمەنستان وەک پاشان دیاری دەکرێن» ئەم سنورانە لە راستی دا لە ماددەی 89ی پەیمان (بەشی شەشەم: ئەرمەنستان) دیاری کرابوون. بە گوێرەی پەیمان: تورکیا و ئەرمەنستان و وڵاتەکانی دیکەی بەشدار دەبووایە دیاریکردنی سنوورەکانی نێوان تورکیا و ئەرمەنستان لە ناوچەکانی «ئەرزەڕۆم» و »تەرابوزان» و «وان» و «بتلیس» بە داوەریی سەر کۆماری ئەمریکا بسپێرن و بڕیارەکان و ئەم رێوشوێنانەی کە رەنگە ناوبراو بۆ دەست پێڕاگەیشتنی ئەرمەنستان بە دەریا و هەروەها غەیرە نیزامی کردنی چەند بەشێک لە خاکی عوسمانی کە لە نیزیک سنوورەکانی ئەرمەنستان هەڵکەوتوون پێشیاری بکا، قبووڵ بکەن.

بەڵام دەنگی سەرکۆماری ئەمریکا بە کردەوە لەگەڵ ئەم چوارچێوەیەی کە خۆی پێشتر لە مەڕ دیاریکردنی چارەنووسی گەلاندا رایگەیاندبوو، یەکی نەدەگرتەوە. چونکە بێ ئەوەی لەگەڵ خەڵکی ناوچە دەست نیشانکراوەکان راوێژ بکرێ و پێکهاتەی رەگەزیی ئەو ناوچانە دیاری بکرێن، سەرکۆماری ئەمریکا بەشێکی بەرین لە خاکی کوردستانی عوسمانی کە زۆربەی هەرە زۆری دانیشتوانی کورد بوون و نیزیک بە سێ بەشی دیکەی خاکی کوردستانی عوسمانی دەگرتەوە وەک ناوچەکانی »موش» و «ئەرزەنجان» و «ئەرزەرۆم»و «بێنگۆل» و «بتلیس» و «وان» و »ئاگری»ی دابوو بە ئەرمەنستان « کە دیارە دەبوو لە ژێر سەرپەرستیی ئەمریکادا بوایەن.«

بەمجۆرە ئەگەر پەیمانی «سێور» جێبەجێ بوایە، کوردستان لە راستی‌دا بە کوردستانی ئێرانەوە دەبووە پێنج بەش. کوردستانی سەربەخۆی لەبەرچاوگیراو لە ناوەندی ئەم دابەشکرانەدا، وڵاتێک بوو کە لە باری خاکەوە تەنیا سێ یەکی خاکی کوردستانی عوسمانی دەگرتەوە و بە تایبەتی ئەم بەشە ناوچە

به پیتو بەرەکەتەکانی کشتوکاڵیی لەبار بۆ ئاژەڵداری دەگرتەوە. ئەوەی دەمایەوە ناوچە هەژارو دەسکورتەکانی وەک «خارپوت» و «دەرسیم» و «حەکاری» بوون و دیاربەکر وەک «ناوەندی ئیداری» و مووسڵ وەک «ناوەندی ئابووری» دەمانەوە .دیارە ئینگلستانیش مەسەلەی نەوتی دەخستە ژێر چاوەدێری.

کەوابوو پەیمانی «سێور» لە بارەی کوردستان و چارەنووسی نەتەوەی کورددا ئەوە نەبوو کیسەی بۆ هەڵدروین. سەرەڕای ئەوە هەروەک دەزانین تەنانەت ئەم پەیمانەش بەرێوە نەچوو. سەرئەنجام کوردستانی عوسمانی، بە پێی پەیمانی «لۆزان» بەسەر سێ حکوومەتی تازە دامەزراوی جیابۆوە لە ئیمپەراتۆریی پێشووی عوسمانی، واتا تورکیا، عێراق و سوریادا، دابەش کرا.

پەیمانی لۆزان (1923)و دابەشکردنی ئیستعماریی کوردستان

بڕیارەکانی پەیمانی «سێور» لە بارەی کوردستان دا، زیاتر نووسراوی سەرکاغەز بوون و هەر لە سەرەتاوە دیار بوو کە دەرەتانی جێبەجێ بوونیان نییە. لەمەڕ بەڕێوەبردنی ئەم پەیمانەدا هێندێک بەرپرسایەتی درابوو بە دەوڵەتی عوسمانی کە لە ڕاستیدا بە کردەوە دەوڵەتێکی ئەوتۆ لە گۆڕێدا نەبوو. هۆیەکەی ئەوە بوو کە لە ساڵی 1919وە، حەرەکەیەک بە ڕێبەریی ژەنەڕاڵ مستەفا کەماڵ کە پاشان بە ئاتا تورک (باوکی تورک) ناوی دەرکرد، بە مەبەستی لەسەر کار لابردنی سوڵتانی عوسمانی و وەدەرنانی هێزەکانی بێگانە لە وڵاتی تورکیا و وەدەستهێنانی سەربەخۆیی سیاسی دەستی پێ کردبوو، بەرەبەرە گەشەی ستاندبوو.

دیارە لە باسەکانی داهاتوودا بە وردی وێڕای باسکردنی بزووتنەوەکانی کورد لە کۆماری تورکیادا بە کورتی باسی هاتنە سەرکاری مستەفا کەماڵیش دەکەین. لێرەدا هەر ئەوەندە دەکوترێ کە تێکۆشانی مستەفا کەماڵ وەها گوشاری خستبووە سەر حکوومەتی عوسمانی لە ئەستەمبووڵ کە هاوپەیمانەکانی ناچار کرد لە بەرانبەر هەڵوێستی ناسیۆنالیستیی مجلسی عوسمانی لە ساڵی 1920دا ئەستەمبووڵ داگیربکەن و مەجلیسیش هەڵوەشێنن.

سەرەڕای ئەمە لە سەرەتای مانگی بانەمەڕی ئەو ساڵەدا کۆبوونەوەیەکی بەرین لەژێر ناوی «مەجلیسی مەزنی نیشتمانیی تورکیا «لە شاری ئەنقەرە کە لە ژێر نفوزی تەواوی مستەفا کەماڵدا پێک هاتبوو حکوومەتی نوێی دامەزراند و ئەم حکوومەتەی بە تاقە شوێنی نیشتمانی و قانوونی بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری وڵات دانا.

یەک لە یەکەمین بڕیارەکانی مەجلیسی مەزنی نیشتمانی تورکیا و حکوومەتی دیاری کراو لە لایەن ئەم مەجلیسە ئەوە بوو کە بەرەسمی بە تەواوی جیهانی ڕاگەیاند:

»هەموو ئەم پەیمان و بڕیارنامانەی لەلایەن حکوومەتی ئیستەمبووڵەوە مۆر کراوە، بە ڕەسمی ناناسێ و بێ بایەخن» واتا لە ڕاستی دا پەیمانی «سێور» لە بارەی چارەنووسی تورکیا (دیارە کوردستان)یش بەر لەوەی لە دایک بێ، بەرەسمی لەلایەن هێزی ڕاستەقینەی تورکیاوە بەرپەرچ درایەوە و هیچ دەستەبەرێک بۆجێبەجێ کردنی نەما.

سەرئەنجام شەڕی سەربەخۆیی تورکیا لە 19ی خەرمانانی ساڵی 1922ی زایینی بە سەرکەوتنی یەکجاریی هێزی مستەفا کەماڵ بەسەر یونانییەکاندا کۆتایی هات. بەستنی کۆنفرانسی «لۆزان» لە «سویس» دوو مانگ و نیو پاش سەرکەوتنی مستەفا کەماڵ بەمانای بە رەسمی ناسینی حکوومەتی نوێی تورکیا لە باری نێونەتەوەیی‌یەوە بوو. لەم کۆنفرانسەدا کە نوێنەرانی ئینگلستان و فەڕانسە و ئیتالیا و ژاپۆن و رۆمانی و «سێرب و کرۆوات» لە لایەک و نوێنەرانی تورکیای نوێ لە لایەکی دیکەوە بەشداربون پاشملەی کوردەکان زۆر باسی کێشەی کورد و چارەنووسی ناوچەی مووسڵ کرا. هەروەک لە پێشدا باسمان کرد، ساڵی 1918 پاش برانەوەی شەڕ لەگەڵ عووسمانی ناوچەی مووسڵ دەست بە جێ لەلایەن هێزەکانی ئینگلستانەوە داگیر کرا. فەڕانسە رەخنەی لەم کارە گرت چونکە بە گوێرەی پەیمانی «سایکس پیکۆ» مووسڵ وەبەر فەڕانسەی کەوتبوو. پاش باس و کێشمە کێشمێکی زۆر، لە نێوان سەرۆک وەزیرانی ئینگلیستان و فەڕانسە چاوپێکەوتنێک سازدرا. سەرۆک وەزیری فەڕانسە کە لە کانگا نەوتییەکانی مووسڵ ئاگادار نەبوو، بەوە رازی بوو لەبەرانبەر دانی مووسڵ بە ئینگلیستان بەشێکی دیکە لە خاکی عوسمانی بدرێ بە فەڕانسە. بەڵام کاتێک بوونی کانگا نەوتییەکان لە مووسڵ ئاشکرابوو، فەڕانسە ئەم رێکەوتنەی خستە بەر رەخنە. پاش دمەقاڵەیەکی زۆر لە بەهاری 1920دا لەسەر ئەمە ساغ بوونەوە کە هێندێک لە داهاتی نەوت بدرێ بە فەڕانسە. بەڵام ئەمجار ئەمریکا کە لەم سەودایەدا سەری بێ کڵاو مابۆوە رەخنەی گرت. لە ئاکام دا پاش کێشەو هەرایەکی زۆر، هەر سێ دەوڵەت لەسەر بەشکردنی داهاتی نەوت رێک کەوتن و بە رەسمی بڕیار درا کە «چارەنووسی مووسڵ پاشان لەلایەن ئەنجوومەنی کۆمەڵی نەتەوەکان دیاری بکرێ.»

لە کۆنفرانسی لۆزاندا تورکیا داوای مڵکایەتیی ویلایەتی مووسڵی دەکرد. لەبەرانبەر ئەم داوایەدا بریتانیا کێشەی کوردی لە کوردستاندا دەهێنایە گۆڕێ و داوای دەکرد کە کوردەکان وەک نەتەوەکانی ناوچە مافی نەتەوایەتیی خۆیان وەربگرن و حکوومەتی تایبەتیی خۆیان ببێ. وەڵامی نوێنەرانی تورکیا ئەمە بوو «ئەم حکوومەتە لەلایەن مەجلیسی مەزنی نیشتمانیی تورکیاوە دامەزرراوە و حکوومەتی تورک و کوردە و نوێنەرانی راستەقینەی کوردەکان لە مەجلیسی نیشتمانیی تورکیا لەگەڵ نوێنەرانی تورک بەشدارن» هەروەها «کوردەکان و تورکەکان وەک یەک لە حکوومەتی تورکیادا هاوبەشن» و «کوردەکان هەرچەند بە زمانێکی دیکە بێجگە لە تورکی قسە دەکەن، بەڵام لەگەڵ تورکەکان جیاوازییان نییە و لەباری رەگەزو ئایین و تایبەتمەندییەوە وەک یەکن» بەم چەشنە بەم فڕوفیشاڵانە، نەک ئامادە نەبوون مافی نەتەوایەتیی کوردەکان بە رەسمی بناسن، بەڵکوو داوای مووسڵێشیان دەکرد!

سەرئەنجام لە 24ی ژوئیەی ساڵی 1923ی زایینیدا (سێهەمی گەلاوێژی 1302ی هەتاوی) پەیمانی لۆزان مۆرکرا. بە گوێرەی ئەم پەیمانە تورکیا وازی لە مووسڵ هێنا و دانی بەوەدا هێنا کە چارەنووسی مووسڵ لەلایەن ئەنجوومەنی کۆمەڵی نەتەوەکانەوە دیاری بکرێ. لە بەرامبەردا بەشی زۆری کوردستان وەبەر تورکیا کەوت. لەم پەیمانەدا بە هیچ شێوەیەک باسی کوردو مافی نەتەوایەتیی کورد ناکرێ. دیارە لە بەشی سێهەمی پەیمانەکەدا «ماددەکانی 27 تا 44) لە بارەی پێویستیی پاراستنی مافی «کەمایەتییەکان» چەند شتێک هاتووە. بۆ نموونە لە ماددەی 39دا: «بۆ کەڵک وەرگرتنی ئازادانەی تەبەعەی تورکیا لە هەموو چەشنە زمانێک، چ لە پێوەندییەکانی تایبەتی و بازرگانی و کاروباری ئایینی و چاپەمەنی و چ لە کۆبوونەوە گشتییەکاندا، نابێ هیچ بەربەستێک پێک بێ» هەروەها: «سەرەڕای بوونی زمانێکی رەسمی، بۆ ئەم تاقمە لە دانیشتوانی تورکیا کە بێجگە لە زمانی تورکی، زمانێکی دیکەیان هەیە، دەرەتانی تەواو پێک بێ تا لە دادگاکاندا بۆ قسەکردن بەدەم، لە زمانی تایبەتیی خۆیان کەڵک وەربگرن.

به گوێرەی ماددەی 39: «حکوومەتی تورکیا وەئەستۆی خۆی دەگرێ کە خاڵەکانی هاتوو لە ماددەکانی 38-49دا وەک قانوونی بنەڕەتی بناسێ، بە جۆرێک کە هیچ قانوونێک، هیچ «ڕێوشوێن و هەنگاوێکی ڕەسمی لەدژ یان ناتەبا لەگەڵ ئەم خاڵانە نەبێ و هیچ قانوونێک بە سەر ئەواندا زێدەیان نەبێ.«

بەڵام دەقی ماددەکانی 40 تا 45 دەری دەخا کە مەبەست لە »کەمایەتییەکان» بریتین لە: کەمایەتییە غەیرە موسوڵمانەکانی وەک ئەرمەنییەکان و یۆنانییەکان و هی دیکە...

کار بەدەستانی حکوومەتی تورکیا بەو بیانووە کە کوردەکان وەک تورکەکان لە حکوومەتدا بەشدارن، ئەوانیان وەبەر ئەو ماددانەی لە سەرەوە باسکران و لە بارەی کەمایەتییەکاندایە نەخست. بەم چەشنە تەنها لەماوەی چەند ساڵدا، گەلی کورد لە تورکیا لە نەتەوەیەکی هاوبەشی بە مافی وەک یەکەوە بوو بەشتێکی «نەبوو.«

لە بارەی ویلایەتی مووسڵیشدا، لێرەدا تەنیا دەبێ ئاماژە بە ئەمە بکەین کە دوای ئەوەی ئەنجومەنی کۆمەڵی نەتەوەکان بۆچوونی دانیشتوانیی (واتە کوردەکان) وەرگرت، سەرەڕای ویستی خەڵکی ئەم ناوچەیە لە مەڕ دامەزراندنی حکوومەتێکی سەربەخۆی کورد، لە 5ی ژوئەنی ساڵی 1926دا (16ی جۆزەردانی ساڵی 1305ی هەتاوی) ئەم ویلایەتەش لە لایەن بریتانیاوە خرایە سەر وڵاتی تازە دامەزراوی عێراق.

بەمجۆرە کوردستان کە تا پێش شەڕ تەنیا لە نێوان ئێران و عوسمانیدا دابەش ببوو، بە پێی ویست و داخوازی وڵاتە ئێستعمارییەکان لە نێوان چوار وڵاتی ئێران، تورکیا، عێراق و سووریادا بەشکرا. ئەم دوو وڵاتەی دوایی واتا عێراق و سووریا پاش شەڕ لە دایک بوون.

"ئەو وتارە لە یادی بیست ساڵەی شەهیدبوونی دوکتور شەرەفکەندی دا بڵاو بۆتەوە"